

Heli Kaarina Kananen

Siirtoväen hyvän sopeutumisen kertomus

Siirtoväen integroitumista uusille asuinalueille on totuttu pitämään menestystarinana. Sopeutumista kuvaavan historiakäsityksen voikin nimetä hyvän sopeutumisen kertomukseksi. Heli Kaarina Kananen tarkastelee sopeutumiskertomuksen syntyä, siirtokarjalaisten omaa ja heihin suunnattua identiteetin tuottamista. Tarkastelussa on myös kertomuksen kytkös kansalliseen identiteettiin.

Suomen Neuvostoliittoa vastaan käymistä sodista ja sotien jälkeisestä jälleenrakennuskaudesta on viimeisen vuosikymmenen aikana esitetty uusia tulkintoja. Tulkinnat ovat perustuneet joko ilmiöiden ja lähteiden uudenvälisiin tarkastelunäkökulmiin tai tapahtumiin osallisten muistelukerrontaan. Sotien ja jälleenrakennuskauden aikaan eläneiden kokemukset ja niistä muovautuneet muistot ovat jopa kiistäneet kansallisen historiakuvan tai osoittaneet kollektiivisesti vaalitun käsityksen menneisyydestä yksipuoliseksi. Näin on myös siirtoväen sopeutumis historian laita.

Artikkeli on metahistoriallinen analyysi siirtoväen sopeutumista kuvaavan hyvän sopeutumisen kertomuksen syntyprosessista. Siirtoväestä muodostetun historiakäsityksen taustalla vaikutti arkisia tapahtumaketjuja, mutta kyse oli myös ideologisesti tietoisemmasta projektista.¹ Kysymystä avataan erityisesti rajakarjalais-ortodoksisen siirtoväen oman ja heihin kohdistetun identiteettityön näkökulmasta. Tutkimuksen aineistoina ovat sopeutumisaihepiiriin aiempi tutkimus ja pääosin Pohjois-Savossa koottu aika-laishaastattelukokoelma vuodelta 1949. Myös paikallislehdistön rooli sopeutumistotuuden rakentamisessa tulee huomioiduksi.

Käsitykset menneestä rakentuvat erilaisten historiaesitysten vuoropuhelussa. Menneisyyttä välittävät esimerkiksi yksityishenkilöt tai jonkin organisaation palveluksessa työskentelevät henkilöt, kuten toimittajat, tutkijat ja opettajat. Tullakseen yhteisesti jaetuksi, omaksutuksi ja edelleen uusinnetuksi menneisyydestä formuloidun historiatulkinnan on riittävässä määrin kytkeydyttävä tuottajiensa oikeaksi tai todeksi tuntemaan kokemus- ja merkitysjärjestelmään. Usein jo todetaan, että menneisyyttä esittävät kertomukset, käsitykset ja totuudet eivät kerro niinkään tapahtumista, vaan siitä, mitä kulloisessakin tulkintahetkessä pidetään muistamisen arvoisena. Niin ”totuudelta” kuin esimerkiksi sotien ja jälleenrakennuskauden tapahtumia tiivistävä kansallisen selviytymisen historia voi tuntuakin, on tämänkin historiakäsityksen sisällöllinen muotoutuminen seurausta yhteisöllisestä prosessista.² Yhteisön moraaliset rakenteet, arvot ja normit ohjasivat kertomuskokonaisuuden kehkeytymistä ja suomalaisten enemmistön kollektiivisesti hyväksymän ”totuuden” sisältöjen valikoitumista.

Hyvä sopeutuminen ja muut tulkinnat

Siirtoväen sopeutumistutkimuksessa keskityttiin pitkään materiaalsiin kysymyksiin. Asutus toiminnan tuoma näkyvä muutos olikin merkit-

1. Irma Sulkunen (2006) 'Mikä on historiassa totta? Kansallisen historian myytit ja todellisuus', *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2006, 34. – Artikkelin on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa Strangers from the East – Narratives of Karelian Exiles and Re-immigrants from Russia Regarding their Integration in Finland -hanketta (128401).

2. Arja Jokinen (2006) 'Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen', teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*, Vaajakoski: Vastapaino, 128–129; Sulkunen (2006) 30–31; Katja-Maria Miettunen (2009) *Menneisyys ja historiakuva: Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*, *Bibliotheca Historica* 126, Saarijärvi: SKS, 269–273.

tävä, ja se kannusti siirtoväen aineellisen sopeutumisen tarkasteluun. Ulkoiset tekijät olivat kuitenkin vain yksi integraatioprosessin ulottuvuus. Vähintään yhtä tärkeää oli uuden asuinseudun näkymättömään ympäristöön, sen henkiseen ilmapiiriin, arvoihin, normeihin ja tapoihin sopeutuminen. Myös siirtoväkeä paikallisyhteisöön integroineen epävirallisen kontrollin rooli oli keskeinen.

Siirtoväen sopeutumistutkimuksen aloitti professori Heikki Waris tutkimusryhmineen. 1940-luvun lopulla koottuun tutkimusaineistoon nojaava teos (1952) kuvaa kattavasti yleistä sopeutumiskehitystä, jonka siirtoväki kulttuurisesta taustasta riippumatta kävi pääpiirteissään lävitse. Lisäksi tutkimus jo pelkillä käsitevalinnoillaan linjasi tulevan tutkimuksen ja historiakäsityksen suuntia: suomalainen siirtoväki *sopeutui*.

Wariksen mukaan sopeutuminen oli edennyt joutuisasti. Sopeutuminen näytti sujuneen hyvin eritoten ortodoksien kohdalla. Raja-Karjalan ortodoksinen väestö oli monissa kohdin mukautunut uusiin oloihin paremmin kuin siirtokarjalaiset yleensä.³

Esitetyistä johtopäätöksistä huolimatta teoksessa ei tarkasteltu ortodoksisuuden vaikutusta siirtoväen integroitumiseen. Kun teoksessa esiteltiin rajakarjalais-ortodoksista perhettä, sivuttiin uskontoa vain ohimennen, kotikylän kalmistosta ja perheen kasteratkaisusta mainittaessa.⁴

Yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa tarkastelut ovat pääsääntöisesti kohdistuneetkin kaikkiin siirtokarjalaisiin. Ortodoksisuuden vaikutusta sopeutumiseen ei ole tutkimustehtävää asetettaessa tai tuloksia raportoitaessa nostettu syvällisemmän analyysin kohteeksi.⁵

Sittemmin tietä siirtoväen ja paikallisten kohtaamisen uudelleen tarkasteluun viitoittivat erityisesti etnologit. Pirkko Sallinen-Gimplin väitöstyössä (1994) kartoitetaan siirtoväen ja paikallisten suhteita sekä tapakulttuurin eroja ja tavoissa tapahtunutta muutosta. Edelleen Tarja Raninen-Siiskonen kuvasi kahden kulttuurin, siirtoväen vastaanottaneen luterilaisväestön ja

ortodoksikarjalaisten konfliktia.⁶ Jo hän itse asiassa osoitti tutkimuksessaan (1999), miten paikallisväestön suhtautuminen siirtoväkeen rakentui varhempien stereotyyppisten käsitysten varaan.

Jos paikallisväestön ja siirtoväen konfliktia aiemmin käsiteltiin, se miellettiin usein asuttamisen alkuvaiheen ongelmaksi. Konfliktin henkisten merkitysten pohdintoihin ryhdyttiin vasta 1990- ja 2000-luvulla. Jälkikäteen tarkasteltuna vaikuttaakin siltä, että asuttamis- ja jälleenrakennusaikaa on pidetty poikkeuksena kansallisessa kehityksessä.⁷ Myös Neuvostoliiton lakkaamisella oli merkitystä ilmapiiriin muutokselle tässä suhteessa. 1990-luvun alun jälkeisessä tilanteessa ei ole enää ollut pakkoa ylläpitää kansallista yksituumaisuutta korostanutta konsensusta tai väestöryhmien välistä eheytyä rakentanutta hyvän sopeutumisen kertomusta.

Aikalaistutkijoiden vaikeneminen

Aikalaistutkijoiden mukaan kreikkalaiskatoliisuutta koskevista vastauksista tuli tutkimusraportissa esittää vain ne, jotka jollain tavoin pil-

3. Heikki Waris & Vieno Jyrkilä & Kyllikki, Raitasuo & Jouko Siipi (1952) *Siirtoväen sosiaalinen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*, Helsinki: Otava, 304; Tarja Raninen-Siiskonen (1999) *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 766, Helsinki: SKS, 282.

4. Waris & Jyrkilä & Raitasuo & Siipi (1952) 19–25, 242–243.

5. Esim. Faina Jyrkilä (1975), (1976) & (1979); Leo Paukkunen (1989) & (1997).

6. Pirkko Sallinen-Gimpl (1994) *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*, Kansatieteellinen arkitieto, 40, Jyväskylä: Suomen Muinaismuistoyhdistys; Raninen-Siiskonen (1999).

7. Matti Peltonen (1996) 'Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus', teoksessa Carlo Ginzburg, *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*, Tampere: Gaudeamus, 23; Matti Peltonen (1999) *Mikrohistoriasta*, Hanki ja jää -julkaisusarja, Tampere: Gaudeamus, 113; Sallinen-Gimpl (1994) 224.

kistivät esiin aineistosta.⁸ Syitä, joiden vuoksi Wariksen tutkimusryhmä kuitenkin sivuutti ortodokseista esitetyt käsitykset, oli ilmeisesti useita. Eräs keskeisimmistä lienee ollut paikallisväestön mielipiteiden kielteisyyss. Lisäksi on oletettavaa, että kielteisiä käsityksiä ilmaisseiden paikallisten sosiaalinen asema hillitsi asenteiden julkistamista. Osa yhteisön eliitistä, kuten papit ja opettajat sekä ylempään tuloluokkaan kuulu- nut väestö, esitti pituudeltaankin mittavia arvioita siirtoväestä ja ortodoksisuudesta. Lapinlahtelainen pastori kertoi käsityksensä, että

”[p]appisseminaarin ja yliopistokasvatuksen ero tulee selvästi ilmi jälkimmäisen eduksi. Nuorempi kreikkalaiskatolinen papisto kansallisempaa ja edistyneempää. Ymmärtävät vain kreikkalaiskatolista kulttuuria etupäässä, muu hengen viljely vierasta. Arvostelevat luterilaisia. Heidän uskontonsa on pinnallisempaa, muotomeneihin pitäytyvää.”⁹

Haastattelujen analysointivaiheessa Wariksen tutkimusryhmä kuitenkin tarkasteli valtaväestön suhtautumista ortodokseihin eri näkökulmista. Selvityksen alaisena oli esimerkiksi käsitysten vaihtelu ikäryhmittäin ja moitekohteittain.

Osaltaan aikalaisutkijoiden vaikeneminen oli seurausta ryhmän valitsemasta tulosten tilastollisesta esittämistavasta. Wariksen tutkijaryhmän kirjallisissa pohdinnoissa vedottiin siihen, että ortodokseista esiin nousseiden mielipidevaih- dusten yhteissumma ei asettunut matemaattisesti järkevästi, vaan lopputuloksena olisi ollut laskuvirhe. Yksittäisvastauksissa oli nimittäin sellaisiakin vastauksia, joissa esitettiin sekä myönteisiä että kielteisiä mielipiteitä. Ne taas edelleen jakautuivat aikalaisutkijoita mukaillen eri sävyihin. Hankaluutta tuotti ilmeisesti ainakin seuraavan tyyppisten vastausten jaottelemi- nen:

”Tunnustaneet kirkon menot juhllallisiksi, mutta ivailevat usein meitä uskontomme vuoksi.”;

”Kyllähän ne sillä lailla, ettei tule riitaa”;

”Niitä niin harvoin näkee Moitosta en ole kuullut Yleensä pyrkivät paikkakuntalaiset heitä halveksu- maan uskonnon puolesta. Mielestäni he ovat paljon hartaampia tavoissaan”;

”En ole ollut tekemisissä, enkä haluakaan en ole käynyt jumalanpalveluksessa, en osaa vastata.”¹⁰

Vaikka vastauskategorioiden keskinäisten suh- delukujen summassa olisi jouduttu yli sadan nousevaan lukuun, olisi ortodoksien vastaan- oton erityispiirteet voitu esittää esimerkiksi ai- kalaistutkijoiden haastatteluista kokoamalla luo- kituksilla (mm. *Siirtolaisten negatiivinen koodi* ja *Paikkakuntalaisten käsitys kreikanuskoisista ja heidän tavoistaan*). Ylipäänsä prosentuaalisessa muodossa ilmaistut tulokset luterilaisten ja or- todoksien käsityksistä olisivat olleet tilastollises- ti käyviä julkaistavaksi.

8. JYMA, Suomen Huollon arkisto (SH), Siirtoväen so- siaalisen sopeutumisen tutkimusaineisto (SSST), Maa- laisväestön yleistutkimus (MY) 1949, III:11/13, 3. Yhteen- vetolomakkeet.

9. JYMA, SH, SSST, MY 1949, III: 11/13, 3. Paikallisten haastattelut (Mies 28v.); Myös JYMA, Faina Jyrkilän Ko- koelma (FJK), Kertomusaineisto; Victoria, M., Esses & John, F., Dividio & Lynne, M., Jackson & Tamara, L., Arm- strong (2001) 'The Immigration Dilemma: The Role of Perceived Group Competition, Ethnic Prejudice, and National Identity', Journal of Social Issues No. 3 Vol. 57, 398; Kustaa H.J., Vilks (2003) 'Murtuma yhteiskunnallisessa sietokyvyssä', teoksessa Jari Eilola (toim.) *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudes- ta*, Jyväskylän Historiallinen Arkisto Vol. 6, Jyväskylä, 215.

10. JYMA, SH, SSST, MY 1949, III: 11/13, 3. Paikallisten ja siirtoväen haastattelut (Nainen 34v., Suistamo; Nainen 47v., Salmi; Mies 44v., Nerkoo; Mies 65v., Maaninka) & Yhteenvetolomakkeet; Esses & Dividio & Jackson & Arm- strong (2001) 394, 401–402.

Lapinlahden paikkakuntalaisten käsitys siirtoväestä

Haastattelut (kpl)	Haastateltujen ikä	0 =	1 =	2 =
11	16–19 v.	45,0 %	18,0 %	37,0 %
26	20–29 v.	32,0 %	7,5 %	60,5 %
41	30–49 v.	17,0 %	14,5 %	68,5 %
36	50–64 v.	19,0 %	25,0 %	56,0 %
20	Yli 65 v.	10,0 %	20,0 %	70,0 %
134	Yhteensä	21,0 %	17,0 %	62,0 %

0 = ei mitään käsitystä, ei ollut tekemisissä

1 = saanut myönteisen käsityksen

2 = saanut kielteisen käsityksen

Lähde: JYMA, SH, SSST, MY – 1949, III:11/13, 3.

Aikalaistutkijoiden vaikenemisen taustalla vaikutti virallinen solidaarisuuden vaatimus. Koko maan edestä sijaiskärsijäksi joutuneella siirtoväellä oli oikeus säälliseen kohteluun. Ristiriitojen todellisuus ei sopinut myöskään yksimielisen ja yhtenäisen Suomen ideologiseen rakennelmaan.

Wariksen tutkijaryhmän vaikeneminen siirtoväen torjunnasta kannustaa pohtimaan sotien jälkeisen ajan historiakuvan rakentamista sekä tulosten raportoinnin taustalla vaikuttaneita identiteettipoliittisia tekijöitä.¹¹ Tutkimustulosten julkaisuun kytkeytyvä valta kanavoitui paitsi yksilöihin, myös paikallis- ja valtiotason yhteisöihin. Asioiden julkistaminen tietyllä tavalla tai kokonaan esittämättä jättäminen ohjasi suurempia kokonaisuuksia kuin yksilöllistä identiteettiä ja historiatietoisuutta.

Siirtoväki tuotti sopeutujaidentiteettiä

Wariksen tutkijaryhmän ohella siirtoväki vaikei heihin kohdistetuista kielteisistä käsityksistä ainakin julkisuudessa. Siirtoväki päinvastoin korosti sopeutumistaan. Sopeutumiskertomuksen tuottaminen alkoi esimerkiksi lehdistössä asutustilojen muodostuksen edetessä. Sitä mukaa kun asutustilan töihin kiinni päässeitä raivaajia alkoi riittää haastateltaviksi, yläsavolaisessa *Iisalmen Sanomissa* toistuivat siirtoväen lausunnot sopeutumisen lisääntymisestä:

”Niin turvallinen olo ja kun on hyviä ja ystävällisiä naapureita”;

”Suhteet Sonkajärvellä ovat yleensä hyvät ja näyttävät päivä päivältä paranevan”;

”Viihtyisyys ja sopeutuminen kasvamassa.”¹²

Omin käsin pystytetty koti ja raivattu tila olivatkin identiteetin uudelleen rakentamisen perustavinta raaka-ainetta. Nousu tilattomasta tilalliseksi merkitsi nousua itsellisten ja omillaan toimeen tulevien, kunniallisten suomalaisten joukkoon. Tilan saanti tukahdutti alemmuuden tunteita, joita evakkoudesta, työttömyydestä ja muiden elätettävänä olemisesta seurasi.¹³ Se

11. Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*, Tampere: Gaudeamus, 43–44.

12. Heli Kaarina Kananen (2010) *Kontrolloitu sopeutuminen: ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*, Jyväskylä Studies in Humanities 144, Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House, 234–237.

13. JYMA, FJK, Kertomusaineisto, VI. Nimeämätön; Marja Naskila (1984b) ’Kylmän tilan raivaaja nykypäivän maanviljelijänä’, teoksessa Marja Naskila (toim.) *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta*, Hämeenlinna: Kirjayhtymä Oy ja Maatalouskeskusten liitto, 176, 180; Vrt. Laura-Kristiina Moilanen (2008) *Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana*, Jyväskylä Studies in Humanities 105, Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House, 158–159.

nosti itsetuntoa, kun jälleen saattoi nojata itseensä ja työhönsä. Yleensä elintilan väljentyminen ja oman talouden nousu kasvattivat myös uskoa tulevaisuuteen:

”monet siirtolaiset ovat ottaneet elinkelvottoman tilan vain päästäkseen oman alansa työhön ja yleensäkin työhön käsiksi”.¹⁴

Sopeutumiskerronnan lisääntyminen vuoden 1948 kuluessa johtui ilman muuta asuttamisen etenemisestä. Sen ajoittuminen näin varhaiseen vaiheeseen, jossa kylmät tilat olivat vielä monin osin keskeneräisiä, saa kuitenkin ajattelemaan, että taustalla vaikutti mahdollisesti myös Suomen sisäpoliittinen tilanne. Siihen liittyen kyse saattoi olla siirtoväen tarpeesta erottautua *Iisalmen Sanomissa* ”sopeutumattomiksi” leimatuita kommunisteista. Kukapa yhteisössä hyväksyntää ja tasavertaista jäsenyyttä hakenut olisi halunnut tunnustautua sopeutumattomaksi, kun käsitettä käytettiin poliittisessa teilauksessa ja suomalaisuuden kyseenalaistavassa merkityksessä. – Samaan tapaan käytettiin ryssittelyä epävirallisissa tilanteissa.¹⁵

Siinä missä suomalaisten historiaa on pitkälti kirjoitettu kansallisesta näkökulmasta, myös ortodoksit ovat kirjoittaneet suomalaiskansalliseen aatemaailmaan vastaten. Ortodoksien historianesityksiä ovat määrittäneet kirkkokunnalle 1920-luvulla asetettu kansallistumisvaade ja suomalaiskansallisesti suuntautuneen papiston pyrkimys kansallistaa Moskovasta irrotettu Suomen ortodoksinen kirkko. Tähän kontekstiin tulee liittää ortodoksien Suomen itsenäistymisen jälkeen tuottama kirjallisuus. Eikä sotien jälkeisten vuosikymmenten tilanne tehnyt tähän poikkeusta: ortodoksien historiankirjoitusta ja identiteetin rakennusta rajasi yleisesti vallalla ollut käsitys ortodoksisuudesta oikean isänmaallisen suomalaisuuden vastakohtana.¹⁶

Ortodoksien historiankirjoituksessa havaittavaa ilmiöstä on käytetty luonnehdintaa ylipitkäkestoinen kulttuuripidäke, joka oli 1990-luvul-

le saakka ”*kirkkooaan rakastavien suomalaisten kansallisen valveutumisen positiivinen signaali*”.¹⁷ Ortodoksien ja siirtoväen historian kirjoitusta tuleekin tarkastella esimerkinä historiankirjoituksen muutoksesta nimenomaan julkista historiaa myötäilevien, kritisoivien ja täydentävien tulkintojen näkökulmasta.

Sen ohella, että sopeutumisen ja isänmaallisuuden normit saivat ortodoksit vaikenemaan heihin kohdistetusta leimaavasta kontrollista, on vaikenemiselle haettava selitystä sotien aiheuttamiin menetyksiin liittyneistä tunnekokemuksista. Sotien menetysten ja epävirallisten kontrollitekujen siirtoväessä synnyttämällä tunteilla oli merkittävä vaikutus minäkuvaan ja perusturvallisuuden tunteeseen.¹⁸

14. JYMA, FJK, Kertomusaineisto, III. Maaninka; Haastattelut 2000 (H), Nainen synt. 1933 ”*oli ilo, että saatiin talo leipään käsiksi*” (Tekijän hallussa); IS 6.12.47, 14.12.48, 9.3.52; Marja Naskila (1984a) ”Asutustoimintaan osallistuneiden näkemykset toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta”, teoksessa Marja Naskila (toim.) *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta*, Hämeenlinna: Kirjayhtymä Oy ja Maatalouskeskusten liitto, 144, 153, 155, 169; Jouko Teperi (1994) *Karjalan Liiton historia*, Helsinki: Karjalan Liitto, 23, 142.

15. Kananen (2010) 237, 253.

16. Jyrki Loima (2004) ’Nationalism and the Orthodox Church in Finland 1895–1958’, teoksessa Teuvo Laitila & Jyrki Loima (toim.) *Nationalism and Orthodoxy. Two thematic studies*, Renvall Institute Publications 15, Helsinki: Helsinki University, 156–164; Valtion ja kirkon suhdetta käsittelevät väitöstutkimuksissaan myös Heikki Makkonen (1992) & Hannu Kilpeläinen (2000) & Juha, Riikonen (2007); Kananen (2010) 64.

17. Jyrki Loima (2001) *Muukalaisina Suomessa. Kaakkoi-sen Kannaksen kreikkalaiskatoliset venäläisseurakunnat kansallisena ongelmana 1880–1939*, Helsinki: Helsingin yliopisto, 23.

18. Vrt. Tarja Tolonen (1999) ’Johdanto’, teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*, Tampere: Vastapaino, 155; Vrt. Heli Valtonen (2004) *Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista*, Jyväskylä Studies in Humanities 26, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9; Vrt. Seppo Knuutila (2005) ’Kolme mentaliteetin säietä’, teoksessa Tero Halonen & Laura Aho (toim.) *Suomalaisten symbolit*, Jyväskylä: Atena, 22–23; Vrt. Jenni Kirves (2008) ’Sota ei ollut elämisen eikä muistamisen arvoista

Kun henkinen ja taloudellinen perusturva (koti ja työpaikka) olivat järjestyneet, ei karjalaisilla ollut halua lähteä horjuttamaan uudelleen saavutettua perusturvallisuuden tunnetta tai uuden asuinseudun yhteisössä jo hankittua sosiaalista statusta.¹⁹ Halveksunnasta ja sosiaalisesta alentamisesta puhuminen ei olisi auttanut sisäisenkään identiteetin uudelleenrakennuksessa; kysehän olisi ollut henkistä tasapainoa häiritsevien nöyryytysten ja konfliktien mieleen palauttamisesta. Kehittyvän identiteetin näkökulmasta ajateltuna ei ollut järkevää kirjoittaa tai puhua häpäisystä. Rakentavampaa sen sijaan oli etsiä myönteisiä identiteetin rakennuspuita.

Konflikteista vaikeneminen oli myös keino luoda mielikuvaa yhtenäisyydestä, siirtoväen ja paikallisten samuudesta. Sillä voitiin edistää niin paikallisen kuin koko kansayhteisön integriteetin näkökulmasta olennaista tavoitetta: sotien pirstoman kansakokonaisuuden uudelleen syntymistä. – Olivathan perinteiset yhteisöt joko kokonaan hajonneet tai vähintään muuttuneet väestömuutosten myötä. Menetyksen trauma konkretisoitui muun muassa puheessa tynkä-Suomesta.²⁰

Hyvän sopeutumisen kertomuksen jo kutouduttua yhteisössä uskottavasti esitetyn ja totuuden kaltaisen merkitysrakenteen kyseenalaistaminen olisi voinut johtaa siirtoväen uudelleen leimaamiseen. Sopeutumattomuuden kokemuksesta kertontua olisi kenties pidetty kiittämättömänä, ehkä ryssitelykin jälleen. Halveksunnan olisi joutunut elämään uudelleen myös niissä tapauksissa, joissa siirtokarjalaisen kokemuksia ei olisi uskottu, vaan kertojan identiteettiä muovanneet merkitykselliset kokemukset olisi kyseenalaistettu. Kontrolliteon seurauksena olisi saattanut olla henkisen ja sosiaalisen epämuukavuuden lisääntyminen sekä perusturvallisuuden tunteen ja uudelleen rakennetun identiteetin horjuminen.

Yksityisen elämänpäiriin saavuttaminen merkitsi sellaisen henkisen ja fyysisen tilan tavoittamista, jonka turvin karjalaiset hallitsivat ympä-

ristöstä esitettyjä syytöksiä toisin kuin majoituspaikoissa ollessaan. Siirtoväki saattoi kokea, että asutustilan saannin jälkeen loukkaukset eivät tuntuneetkaan enää samaan tapaan päälle kaatuvilta, kun keskeiset suomalaisten arvostamat elämän, itsehallinnan ja identiteetin lähteet olivat järjestyneet.²¹ Tämä seikka voi jopa selittää ensi vaiheen sijoituspaikoissa ja etenkin Pohjanmaalla koettua voimakkaampaa torjuntaa. Varsinaisilla asutusalueilla siirtoväen sosiaalista asemaa tuli määrittämään myös positiivisia määreitä, esimerkiksi tilallisuus ja uudisraivaus. Koti ja työpaikka antoivat vähintään materiaalisen elämänhallinnan tunteen, josta kannatti pitää kiinni.²² Kodista käsin oli mahdollista rakentaa uudelleen myös sosiaalista asemaa ja verkostoa.

Kaikessa irrationaalisuudessaan uhriuden kokemus sai siirtoväen vaikenemaan. Häpeän ja uhriksi joutumisen tunne saavat kokijansa käperryttämään itseensä. Näin oli sotien jälkeisessä

aikaa – kirjailijat ja traumaattinen sota’, teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, Juva: Johnny Kniga, 392.

19. *Iisalmen Sanomat* (IS) 6.12.48 ”vallitsee tyytyväisyys siitä, että vihdoinkin on päästy oman katon alle viereksimästä pois toisten nurkista”; H 2000, Mies synt. 1939 ”vielä 1980-luvulla piti kuulla, että ryssä”; Ks. Salli Saari (2001) *Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen*, Keuruu: Otava, 52–53; Katri, Komulainen & Tuula, Gordon (2007) ’Suomi-neidon hameenhelma – Karjalaisuus ja sukupuoli suomalaisuuden kuvittelussa’, teoksessa Outi Fingerroos & Jaana Loipponen (toim.) *Nykytulkintojen Karjala*, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91, Vaajakoski: Jyväskylän yliopisto, 174.

20. Kananen (2010) 44–48.

21. Kirves (2008) 391–392; vrt. Stuart Hall (2005) *Identiteetti*, Tampere: Vastapaino, 28; Ronnie Janoff-Bulman (1992) *Shattered Assumptions. Towards New Psychology of Trauma*, NY: The Free Press, 145, 169.

22. Janoff-Bulman (1992) 101; Juha Siltala (2006a) *Psykohistorian metodologisia kysymyksiä*, <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/siltmet.htm>, 3.1.2006, 31; Vrt. Anna-Leena Siikala (2008) ”Tunteiden ilmaisu ja eroottinen huumori”, teoksessa Riitta Räsänen (toim.) *Savo ja sen kansa. Savon historia VII*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1192, Tiede, Tampere: SKS, 478.

Suomessa, jota voi luonnehtia työhön tukahduttujen tunteiden kulttuuriksi. Hyvä suomalainen ei vaikeuksiaan valitellut, vaan selvisi ja sopeutui. Psykkisen kaaoksen hautaamisella työhön oli tosin hyvätkin perusteensa, sillä työhön tarttuminen oli kuntouttavaa.²³ Toki häpäisevien kokemusten etääntyminen ajallisesti edesauttoi konfliktin sivuuttamista.²⁴

Tarja Raninen-Siiskonen analysoi, että karjalaisten haastatteluaineistosta esiin nouseville selviytymistavoille oli ominaista puhe jatkuvuudesta. Kaikkia koettuja vaikeuksia ei muisteltu, vaan elämäkokemuksista valittiin kulloiseenkin aihepiiriin soveltuvia kertomuksia. Vaikka jälleenrakennuksen vuodet olivat raskaita, ei vaikeuksia muisteltu samalla tavoin ja eletty uudelleen kuin sota-aikaa ja niitä edeltäneitä vuosia. Haastattelut korostivat yrittämisen haluaan ja peräänantamattomuuttaan;²⁵ tulkintani mukaan ideaalisiksi miellettyjä ominaisuuksia. Raninen-Siiskonen ei tässä yhteydessä pohtinut niin sanotun virallisen totuuden tai kollektiivin merkitystä yksityishenkilöiden muistelulle, vaan hän arveli jälleenrakennuskauden kokemusten olevan tavallaan tuoreempia ja liittyvän voimakkaasti nykyiseen asuinympäristöön. Se olisi hillinnyt hankaluuksien muistelua.

Vielä 2000-luvullakaan virallista historiakuva ja kollektiivista identiteettiä haastavista kokemuksista ei ole välttämättä keskusteltu julkisesti. Kontrollista ja syrjinnästä on oltu hiljaa, ja siirtoväki on kiinnittynyt suomalaisten yhteisesti jakamiin asuttamisen ja raivauksen, selviytymisen merkityksiin. Yhteisön kontrolloima sotien jälkeisen kauden virallinen historia tuntuu siten edelleen muun muassa siirtoväen omaksumana itsekontrollina. Julkisuudessa siirtoväki on kuvannut integroitumisiongelmiä usein lyhyesti tai ohittanut ne, esimerkiksi seuraavasti:

”[K]arjalaiset otettiin hyvin vastaan. Tosin samalla kylällä saattoi olla hyvinkin erilaista suhtautumista”;

”Kiuruvetiset kohtelivat meitä hyvin.”²⁶

Myös tapahtunut ulkoinen sopeutuminen paikallisväestön tapoihin edisti konfliktin katoamista. Se taas loi vuosien saatossa tilaa uudelle, paikallisten ja siirtoväen yhteisyydenkokemukselle ja yhteiselle identiteetille. Samaan suuntaan vaikutti alkuperäisten asukkaiden ja siirtoväen yhteistyön vähittäinen käynnistyminen. Yhteisyydenkokemuksen rakentumiselle syntyi tilanteita kotien ja koulujen juhlissa, seurantalosten tapahtumissa ja monissa muissa sosiaalisissa yhteyksissä.

Kertomus koosti yhteisöä ja uusinsi identiteettiä

Konkreettisen vuorovaikutuksen ohella siirtoväen ja paikallisten yhteisöllisyyden rakentuminen eteni yhteisten kulttuuristen merkityskokonaisuuksien luomisena ja omaksumisena. Hyvän sopeutumisen kertomus ja esimerkiksi paikallisesti rakentunut ”Kiuruvesi oli maan suurin asutuspitäjä” -myytti²⁷ toivat siirtoväen tulon ja asuttamisen hyvät puolet yhteisön tietoisuuteen. Siten ne auttoivat hyväksymään sodista seuranneita muutoksia ja sopeuttivat koko yhteisöä.

Hyvän sopeutumisen kertomuksen kytkös kansalliseen identiteettiin paljastuu, kun sitä tarkastellaan osana sotien ja jälleenrakennuksen

23. Vrt. Janoff-Bulman (1992) 101, 124–125, 130, 134, 170; Juha Siltala (1999) *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*, Keuruu: Otava, 426–434, 437–441, 705; Saari (2001) 65; Jenni Janatuinen (2005) *Miehenkuva. Kalle Pääntalon perintö*, Juva: Johnny Kniga, 151–153, 171; Juha Siltala (2006b) ’Sodan psykohistoriaa’, teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ilmisen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodissa*, Jyväskylä: Minerva, 42; Kananen (2010) 223–237.

24. Janoff-Bulman (1992) 170.

25. Raninen-Siiskonen (1999) 188.

26. *Kiuruvesi-lehti* 19.10.2005 & 1.4.2009 (ks. myös 8.8.2007); Naskila (1984a), (1984b); Heli Kananen (2007) *’Ortodoksisen kirkon kohtalon kysymyksiä – Pohdintaa kirkon asemasta 1940-luvun Suomessa’*, Suomen Kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 97, 116–117.

27. Kananen (2010) 59–61, 249–250.

aikaa kuvaavaa kansallista selviytymiskertomusta. Muita selviytymiskertomuksen osakertomuksia olivat talvisodan ja jälleenrakennuksen ihmekertomukset.

Poikkeusajan selviytymiskertomukset kiinnittivät yhteisön huomion ihmeellisiin pidettyihin saavutuksiin ja peittivät alleen niitä vaikeuksia, joita ”ihmeen” kohdanneet joutuivat käsittelemään ja ratkaisemaan. Häivyttäessään kielteisiä kokemuksia kollektiivisesta muistista ”ihmeet” ja kertomuskudelman kokonaisuudessaan mahdollisti uuden syntyä. Se oli mahdollistamassa paikallisyhteisön ja kansakunnan uudelleen koostamisen ja toimivaksi palauttamisen identiteettitasolla. Tapahtunut mytologisoitumisprosessi toisin sanoen edisti paikallis- ja kansayhteisön yhtenäistymistä ja uudistumista.

Selviytymiskertomusten vahventumista ja ylivertaiseen asemaan nousua edesauttoi, että riittävä määrä suomalaisia pystyi kytkemään henkilökohtaisen tarinansa kansan kokemuksia ja menneisyyttä kuvanneiden kertomusten verkoon. Kertomuskudelman myös kuvasi yhteisön kokemuksia tavalla, joka oli yhteisön jäsenten tunnetasolla ymmärtämä. Kollektiivinen historia toimi eräänlaisena taustakertomuksena, johon oma menneisyys kussakin kontekstissa mahdollisella tavalla sovitettiin. Mitä yleisempiin arvoihin, normeihin ja kokemuksiin yhteisöllisesti tuotettu historiatulkinta kiinnittyi, sitä helpommin siihen saattoivat erilaisista taustoista lähteneet ja erilaisia identiteettejä omanneet samastua.

Ihmekertomuksia ja sopeutumismyyttiä selittäviksi voidaan nostaa suomalaisten sodissa yhteisesti läpielämä kuoleman ja häviämisen pelko. Sotien menetysten ja muutosten aiheuttama trauma voitoksi käännettynä, myyttisenä selviytymistarinanana, palveli yksilöllisen ja yhteisöllisen voiman lähteenä.²⁸ Herooinen kuva vaikeuk-

sia valittamattomasta suomalaisesta sotilaasta ja asutustilallisesta auttoi selviämään eteenpäin ja jäsentämään maailmaa uudelleen.²⁹ Esimerkiksi Kiuruvedellä mahdollittoman kivikon rai-vauksessa onnistuneen Aleksii Parmosen hahmon avulla voitiin symbolisesti latautua pystyvyyden tunteella ja keskeisillä jälleenrakennuskaudella arvostetuilla ominaisuuksilla.³⁰ Lisäksi yksilön, perheen ja kansan kannalta kriittisestä ajasta kertova myyttikokonaisuus osoitti yhteisön jäsenille suositeltavan käyttäytymisen mallin. Se oli sitkeän, työteliään, tulevaisuudenuskoisen ja isänmaallisen kansalaisen ideaali.

Kertomuskudelman merkityssisällöt liukuvat sodasta toipuvan kansakunnan identiteetin rakennusaineiksi. Samalla sen sisällöt hävyttivät muita mahdollisia menneisyyskertomuksia yleisestä tietoisuudesta. Näitä olivat esimerkiksi siirtoväen hyvän sopeutumisen kertomuksen vastaiset ruohonjuuritason konfliktit ja niiden merkitys sotien jälkeisen Suomen kehityksessä.

28. Vrt. Janoff-Bulman (1992) 175; Karen Armstrong (2005) *Myyttien lyhyt historia*, Keuruu: Tammi, 5–7; Tapio Puolimatka (2005) *Usko, tieto ja myytit*, Vammala: Tammi, 279; Kustaa H.J. Vilkkuna (2005) *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isosta vihasta*, Jyväskylä: SKS, 21; Sari Näre & Jenni Kirves (2008) 'Esipuhe', teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, Juva: Johnny Kniga, 10.

29. Veijo Hietala (1992) 'Tuntematon sotilas Rovaniemen markkinoilla. Suomalaisen elokuvan lajityypit 1950-luvulla', teoksessa Anna Makkonen (toim.) *Avoim ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa*, Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 567, Tampere: SKS, 8–9; Kirsti Simonsuuri (1996) *Ihmiset ja jumalat. Myytit ja mytologiat*, Hämeenlinna: Kirjayhtymä, 41, 43; Inkeri Korhonen & Katja, Oksanen (1997) 'Kertomuksen semiotiikka', teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*, Tampere: Gaudeamus, 56; Puolimatka (2005) 279–280; Kananen (2010) 253.

30. Kananen (2010) 246, 251.